

Snellman ja kieli

Pirkko Nuolijärvi

Helsingin kaupunki järjesti Snellman-juhlavuoden merkeissä Snellu-rapilpailun, jonka voitti kolmen nuoren naisen MC-Kurmot-yhtye. Yksi sen jäsenistä totesi haastattelussa, että Snellman oli "kriittinen tyyppi, joka toimitteli sanomalehtiä". Nuori räppääjä nosti tästä juhlitusta miehestä esiin kaksi olennaista ominaisuutta: kriittisyyden ja sanomalehdet. Mutta Snellman ei vain toimitellut lehtiä, vaan toimitti niitä ja kirjoitti valtavan määrän tekstejä, joissa käsiteltiin kaikkia elämän ilmiöitä katovuosista, palo- viinalainsäädännöstä ja rahauudistuksesta kansallishenkeen ja suomen kieleen, kuten Snellmanin Kootut teokset (2000–2006) ja Raimo Savolaisen kirjoittama Snellman-elämäkerta (2006) vakuuttavasti osoittavat. Ilman sen kummempaa ihannointia voi sanoa, että J. V. Snellman oli tavattoman monialainen ihminen ja erittäin ahkera kynänkäyttäjä. Snellmanille kieli – useimmiten ruotsin kieli – oli vankka työkalu, mutta kieli käsitteenä oli hänelle myös paljon muuta.

Kieliasia ja kansallisen kulttuurin nostattaminen oli yksi Snellmanin "kehittämishankkeista", kuten hänen toimintaansa nykyisen suunnittelukielen termein ehkä kuvattaisiin. Historioitsija Ilkka Herlinin mukaan (2004, 275) Snellman painotti ohjelmassaan ilmiöitä, joiden hän arveli ilmentävän suomalaisuutta. Tällainen ilmiö oli juuri kansallinen kulttuuri eli kieli, kirjallisuus ja tiede. Snellman luotti Suomen kansan kulttuurin voimavaroihin ja joutui tätä korostaessaan usein kiistoihin silloisen eliitin, joskus jopa ystävänsä Elias Lönnrotin, kanssa. Nämä kiistat eivät kuitenkaan hänen näkemystään kahlinneet eivätkä kynäänsä pysäyttäneet. Päinvastoin.

Snellmanin käsityksiä suomen kielestä ja sen suhteesta muihin kieliin tarkastelen tänään kolmen asian valossa:

- miten hän käsitteli suomen kielen asemaa ja käyttöalaa Suomen suuriruhtinaskunnassa 1800-luvulla
- miten hän käsitteli suomen kieltä ja muita kieliä kouluopetuksessa
- mikä oli hänen henkilökohtainen suhteensa suomen kieleen ja hänen suomen kielen taitonsa.

Peilaan Snellmanin ajatuksia meidän aikamme keskustelunaiheisiin ja mietin sitä, minkä puolesta Snellmanin tänään olisi taisteltava. Snellman on kirjoittajana sellainen henkilö, että hän suorastaan kutsuu tällaiseen peilailmiseen. En siis pitäydy vain Snellmanin ajassa, vaan yritän ajatella häntä myös ikään kuin nykyisen kieliyhteisömme jäsenenä.

Suomen kielen asema

Snellmaniin yhdistetään yleensä kieliasetus vuodelta 1863, jonka mukaan suomi tuli virasto- ja oikeudenkäyntikieleksi ruotsin rinnalle. Tämän asetuksen vieminen keisarille Parolaan on pantu myös talonpoikaislähetystön nimiin, mikä eräiden tutkijoiden mukaan saattaa olla silloisten fennomaanien taktinen veto. Snellmanilla oli tässä joka tapauksessa hyvin konkreettinen rooli.

Kun Snellman vaati kirjoituksissaan suomen kielelle virallista asemaa, hän käytti julkisena perusteena oikeudenmukaisuuden perustetta: kansan enemmistön oli saatava hoidetuksi oikeus- ja virastoasiansa äidinkielellään. Hänen vaatimuksensa oli, että alituomareilla tulisi olla lupa toimittaa asiakirjat suomeksi niille, jotka niitä haluavat. Hän vaati, että tuomarien kirjal-

lisen suomen kielen taidon tulisi olla korrektaa. Hän vaati myös sitä, että hovioikeuksien suullinen käsittely tapahtuu suomeksi, että senaatin jäsenet osaavat lukea ja kirjoittaa suomea ja että yliopiston professorit ovat suomen kielen taitoisia.

Vaikka Snellman korosti suomen kielen käyttöä, hän oli vaatimuksissaan melko lailla nykyisen kaksikielisyyspolitiikan kannattaja ja korosti kielitaidon merkitystä. Tästä on osoituksena esimerkiksi näyte siitä, miten hän käsittelee tuomioistuinten ja virastojen kielivalintoja lausunnossaan senaatissa 1866:

Oikeus ja kohtuus selvästi vaativat, että ainakin kaikki maan tuomioistuimet käyttävät toimituskirjoissaan kumpaakin kieltä, asianomistajan toivomuksen mukaan. Rakentamalla muureja suomalaisen ja ruotsalaisen rahvaan välille edistettäisiin näet kaksijakoisuuden jatkumista, jonka teoria ja kokemus ovat osoittaneet vahingolliseksi kansojen kulttuurille ja sosiaaliselle kehitykselle. (Kootut teokset 21, 354.)

Snellmanin esittämät kaksijakoisuuden edistämisen uhkakuvat ovat sangen ajankohtaisia monissa yhteisöissä: rakentamalla muureja edistämme vihaa ja epäluuloa, niin kielellisesti kuin muutenkin.

Snellmanin toiminta ei ollut vain suomen kielen puolustamista sinänsä, vaan kysymys oli myös siitä – kuten Snellmanin suomentaja Heikki Eskelinen on huomauttanut (2002, 94) –, että kansa oli saatava tietoiseksi kielestään, jotta virkakielen muuttaminen venäjäksi voisi aikanaan kohdata vastarintaa. Snellman siis uskoi, että valtakunnankieli suomi vähitellen tulisi niin vahvaksi, että sen puhujista olisi vastusta Venäjän sulauttamispolitiikalle. Kyseessä oli siis ennakoija ja pitkälle näkevä reaalipoliitikko.

Snellman teki työtä suomen kielen puolesta myös ruohonjuuritasolla, ei vain suoranaississa poliittisissa kirjoituksissaan. Hän esitteli lehdissään jatkuvasti suomenkielistä kirjallisuutta ja myös siten piti yllä suomen kie-

len asiaa. Hän käsitteli suomen kielen rakennetta ja ominaispiirteitä koskevia seikkoja hyvinkin yksityiskohtaisesti ja korosti kirjoituksissaan suomenkielisen kirjallisuuden merkitystä kielen aseman vakiinnuttamisessa.

Jos Snellman eläisi nyt, hän todennäköisesti oikeudenmukaisuusperustein yhtyisi niihin näkemyksiin, joiden mukaan kaikkien Euroopan unionin kielten pitää kuulua unionin elimissä ja parlamentissa. Snellman suhtautuisi kenties kriittisesti siihen, että Suomen korkein poliittinen eliitti ei aina arvosta tarpeeksi omaa kieltään, vaan jättää käyttämättä sitä, vaikka tulkkaus on mahdollista. Hän olisi – niin ikään oikeudenmukaisuusperustein – todennäköisesti huolissaan myös ruotsin kielen asemasta viranomaisissa, eli siitä, mistä Suomen ruotsinkieliset nyt ovat syystä huolissaan: oikeudesta saada palvelua omalla kielellä.

Mielenkiintoista myös nykynäkökulmasta oli Snellmanin suhde suomen kieleen tieteen kielenä. Snellmanin mukaan tieteen kulttuuri-ilmaukset piti jakaa muiden kansojen kanssa. Tämä ei hänen mukaansa onnistunut kansalliskielellä, ei sen enempää suomeksi kuin ruotsiksikaan. Universaalien tieteen kieli oli siten hänelle eri asia kuin kansalliskirjallisuuden ja kansallisen tieteen kieli.

Näine näkemyksineen Snellman voisi hyvin elää nykyaikaisessa tiedeyhteisössä. On tärkeää julkaista muilla kuin omilla kansalliskielillä, jotta muutkin pääsevät suomalaisten tuloksista jaolle. Kenties Snellman hieman nostaisi kulmakarvojaan, kun kuulisi, että myös me, jotka edustamme ns. kansallisia tieteitä, haluamme jakaa tuloksemme muiden kanssa.

En ole aivan varma, miten Snellman suhtautuisi niihin ajatuksiin, joiden mukaan suomenkielinen tieteellinen kirjoittaminen on silkkaa ajanhukkaa. Viime aikoinahan on esiintynyt sellaisiakin ääniä, jotka pitävät suomen kieltä hyödyttömänä, koska sitä käyttää vain viisi miljoonaa ihmistä. Luulen, että hän ryhtyisi tässäkin pitämään suomenkielisen rahvaan

puolta, jolla on oikeus saada tietoa omalla kielellään varsinkin, kun se useimmiten on tämän tiedonhankinnan, siis tutkimuksen, maksajana. Nykyoloissa, joissa pro gradu -tutkielmatkin saatetaan kirjoittaa englannin kielellä, vaikkei tälle ratkaisulle mitään suurempaa tarvetta olisikaan, Snellman käytännöllisenä miehenä kenties kysyisi, miksi ihmeessä näin tehdään. Ehkä hän tarjoaisi omaa sanomaansa avuksi:

Erityisesti yliopistoa koskee seuraava: opinnäytteet suomen kielellä ovat sallittuja ja jokaisen tiedekunnan ja konsistorin professorin tulee arvostella niitä.

Tällainen lausuma voisi sisältyä nykyisin aika monen yliopiston säädöksiin, ja opetusministeriön tulisi palkita siitä, että yliopistot pitävät huolen myös omalla kielellä julkaisemisesta. Luulen, että Johan Vilhelmkin olisi tätä asiaa ajamassa.

Kun Snellman korosti omankielisen kirjallisuuden merkitystä ja esitteli sitä laajasti, hän pohti myös sitä, miten naiset olisivat tästä osallisia. Kirjoituksessaan "Voiko sivistynyt nainen Suomessa hyötyä suomenkielisestä kirjallisuudesta?" hän pohtii ensiksi sitä, miten älyllinen sivistys Suomessa ei ole "isänmaan kielen ja kirjallisuuden välittämää", ja toteaa, että nämä kaksi ovat siis irrallaan toisistaan. Ja sitten hän kirjoittaa sivistyneestä naisesta tähän tapaan:

Yhteiskunnan sivistyneeseen luokkaan kuuluva nainen on puoliso miehelle, joka elää tieteen palveluksessa tai jolla on hoidettavanaan kansakunnan yleisiä asioita jne., ja tämän naisen kasvattamat lapset on tavallisesti sivistettävä samankaltaista toimintaa varten. Eikö silloin olekin nurinkurista, jos nainen ei voi käsittää puolisonsa tai lastensa tulevan toiminnan päämäärää, ja kuinka masentavana täytyykään jalon mielen kokea tällainen tilanne.

Sanalla sanoen: myös nainen tarvitsee tietoa ihmiskunnan yleisistä pyrkimyksistä ja mielenkiintoa niitä kohtaan jotta hänet voitaisiin varjella rajoittuneilta henkisiltä harhaopeilta.

Kun siis nainenkin iloisena seuraa jokaista isänmaan kirjallisuuden kehitys- ja edistysaskelta, niin hän tietää jakavansa tämän tunteen kaikkien jalojen mielten kanssa, niiden joissa isänmaanrakkaus voimallisimmin elää. (Kootut teokset 8, 427–429.)

Snellman tarjosi siis – aikansa edustajana – naiselle sivustaseurailijan roolin ja avustajan roolin kulttuurisessa ja poliittisessa elämässä. Miehen oli helpompi taistella yhteiskunnassa, kun hänellä oli kotona sivistynyt ja asioita ymmärtävä vaimo. Totuuden nimessä on sanottava, että kyllä Snellman tässä yhteydessä puhuu myös naisen oikeudesta sivistykseen ja suomenkielisen kirjallisuuden ymmärtämiseen, mutta takaa pilkistää taas reaalipoliitikko ja pragmaattinen ajattelija, joka järjestelee parhaalla mahdollisella tavalla yhteiskuntaelämää.

Suomi kouluissa ja muissa oppilaitoksissa

Snellman uskoi rahvaan kykyyn kehittyä, jos rahvas vain saa kunnollista opetusta omalla kielellään. Hänellä oli kuitenkin tässäkin asiassa hyvin pragmaattinen ote. Hän ymmärsi, ettei suomen kieli ryöpsähdä opetuskieleksi hetkessä, vaikka sen toteuttamista ala-alkeiskouluissa vaatikin.

Kun Snellman kommentoi koulujärjestystä kielen kannalta, hän tässäkin oli reaalipoliitikko, ja kiivaaksi mieheksi esitti asian aika pehmeästi, etten sanoisi ovelasti, tähän tapaan:

Hänen keisarillisen Majesteettinsa armollinen lukio- ja koulujärjestys 6. marraskuuta 1843 ei määrää mitään oppilaitosten opetuskielestä paitsi Viipurin läänissä, jossa tiettyjä oppiaineita on opetettava venäjäksi. On selvää, että armollinen asetus siis edellyttää ruotsin säilyvän

opetuskielenä kuten tähänkin asti. Mutta lainsäätäjän tarkoitusta voi mainiosti tulkita myös niin, että se ei ole ikuisiksi ajoiksi välttämätöntä. (Kootut teokset 6, 234.)

Snellmanilla oli tässä selvä visio. Hän toteaa, että vaikka suomi olisi opetuskielenä ensin vain harvoissa kouluissa vain pienellä alueella, niin tämä olisi kuitenkin hyvä alku suomen kielen käyttöönotolle yleisenä opetuskielenä. Siis vuonna 1844 hän jo selvästi näki, mikä voisi olla mahdollista ja mikä sitten toteutuikin.

Viranomaiset katsoivat, että suomen kielen asemaa kouluissa oli kohotettava vasta sen jälkeen, kun on pyritty luomaan alkuperäistä kirjallisuutta. Snellman piti kummallisena – ja tähän on helppo yhtyä –, että ensin pitäisi tuottaa omaa kirjallisuutta ja vasta sitten antaa äidinkielistä opetusta lapsille. Jos maailmassa olisi odotettu oppikirjoja, moni sukupolvi olisi jäänyt opettamatta.

Kun Snellman toimi myös liike-elämässä, hän oli kiinnostunut kaupakoulujenkin kehittämistä ja opetusohjelmista. Hänellä oli selvä kieliohjelma ja monessa mielessä varsin moderni ajattelutapa oppimistilanteista:

Kielten opettaminen aloitetaan ruotsin kielen opetuksella. Muiden kielten opiskelu aloitetaan suullisilla harjoituksilla. Sitten luetaan kieliooppia ja suoritetaan esimerkeiksi soveliaita käännösharjoituksia vieraaseen kieleen ja vieraalta kieleltä. Lopuksi luetaan otteita hyvien kirjoittajien teksteistä ja harjoitellaan kauppatoimiin liittyvien tekstien kirjoittamista. Sekä kielitaidon harjoittamiseksi että asiatiedon oppimiseksi luetaan kansantaloutta saksaksi ja Englannin siirtomaiden historiaa englanniksi – kummankin aihepiirin tekstejä ylimmällä luokalla. (Kootut teokset 12, 218.)

Kuulostaako tutulta? Opetusta koskevat kirjoitukset ja kielten opetuksen käsittely opetussuunnitelman osana oli keskeinen asia Snellmanin toiminnassa. Hän liitti tietenkin opetuskielen kysymykset laajempaan yhteyteen,

kansan oikeuteen saada opetusta ja sivistystä omalla kielellä. Kansallinen herättäjä puhui siis näissäkin kirjoituksissa kovalla äänellä, ja teoreettinen ja käytännöllinen olivat sulassa sovussa.

Snellmanin oma suomen kieli

Snellman ei paljon käyttänyt puheissaan ja kirjoituksissaan suomen kieltä. Oulussa ja Kuopiossa asuneena hän tietenkin oli elänyt suomen kielen, jopa savolaismurteen, keskellä, joten suomi oli varmasti arjessa hyvin keskeinen kieli. Koska äidinkieli ja ajan sivistyneistön kieli oli ruotsi, hän kirjoitti tietenkin suurimman osan ruotsiksi.

Snellman ymmärsi erittäin hyvin suomea ja oli perillä suomen kielen rakenteen yksityiskohdista. Hän esitteli kirjallisuutta hyvinkin yksityiskohtaisesti ja aina myös kieliasuun puuttuen.

Millainen Snellman oli suomen kielen käyttäjänä? Yleisesti voi sanoa, että hän oli siinäkin omana aikanaan taitava. Hänen kirjoituksensa oli varioivaa, hän käytti murteellisia variantteja ja hänen lauserakenteessaan oli luonnollisesti muiden kielten vaikutusta. Hän eli aikana, jolloin suomen standardikieli, siis yleiskieli, ei ollut vakiintunutta, jolloin vielä haettiin sitä, mitä muotoja murteista valittaisiin. Snellman käytti hyväkseen suomen kielen rakenteen piirteitä ja murteiden tarjoamia mahdollisuuksia ja muodosti esimerkiksi verbijohdoksia luovalla tavalla, kuten seuraavat esimerkit osoittavat (Suhonen 2006):

Te olette sanomalehdissä *jakailleet* nuorisolle ja vanhoille opettavasta, sivistävää, huvittavaa lukemista.
Nuoruuden päivistä asti olette Te väsymättömällä hartaudella *omittaneet* kaikki hengenne voimat tähän työhön.

Täten ovat teidän kirjalliset rientonne paremmin kuin kenenkään muun *enäntäneet* Suomalaisen Kirjallisuuden ystävään lukumäärää.

Itämurteiden keskellä asuneena hänellä on paljon itäisiä variantteja, kuten *jälellä, omaisuuden, mahottomalta, lehessä, käypi, ompii, seihtemästä, tarvihti, otrajauhot, Jumalata, asiata*. Yhtä lailla hänen teksteissään esiintyy läntisiä variantteja, kuten *itte, estämätä, kauhian, hyljättävä*. Ruotsin kieli tuntui erilaisissa rakenteissa: *Jumalan päälle uskoneet, heidän mieltä ylösvalaisi, maakunta oli Ruottin alla*.

Snellman vähän kursaili suomen kielensä kanssa, kuten käy hyvin ilmi hänen Lönnrotille lähettämästään kirjeestä:

Veli Kultra!

Koen hän minäkin kerran vääntää mietteitani Suomeksi, miten kamalasti käyneekin tämä minulle outo yritys. Kiitän ensin viime käsikirjastasi, niinkuin monesta edellisestä, jolla olet meikäsille näyttänyt ystävällisen hyvätahtoisuudesi. Elä usko, vaikka olen minä hitainen vastaamaan; ett en isolla ilolla Sinun uusiasi kuulisin taikka lukisin. (Kootut teokset 11, 153.)

Ja Lönnrot vastaa rohkaisevasti ja isällisesti:

Rakas Weikkoseni!

Empä olisi uskonutkaan Sinua semmoiseksi mestariksi suomenkielisessäkin kirjoituksessa, kuin viimeisestä kirjoittamastasi näin Sinun olevan. Eläpä enää huoli toiste sanoa, ettet saattaisi suomeksikin kirjoittaa mitä tahansa; kaikki epäilemisesi siinä asiassa on aivan tyhjää pelkoa. Joita kuita sanoja kyllä taitaisi ensimmältä puuttua, mutta saisipahan niitä Kuopiostakin toisilta kyselemällä, ja jonkun ajan totumisen perästä et enää tarvitsisikaan kysyä. (Kootut teokset 11, 154.)

Näin Lönnrot kannusti veli Johania ja korosti, että suomea oppii parhaiten suomenkielisessä ympäristössä, niin kuin yleensäkin kieliä parhaiten ja te-

hokkaimmin opitaan. Lönnotin kannustuksesta huolimatta Snellman ei kuitenkaan käyttänyt kirjoituksissaan kovin paljon suomen kieltä.

Lopuksi

Tänä Johan Wilhelm Snellmanin syntymän 200-vuotisjuhlavuotena on käynyt toistuvasti ilmi, miten keskeisiin asioihin myös nykypäivän kielellisen elämän näkökulmasta Snellman kykeni omana aikanaan kiinnittämään huomiota. Vaikka ei ehkä olekaan aina kovin tyylikästä tarkastella historian henkilöitä nykyajan perspektiivistä, olen kuitenkin ottanut tänään tämän tyylittömyyden riskin ja tarkastellut tämän hetken valossa sitä, miten Snellman kirjoitti suomen kielen asemasta, sen luonteesta ja sen opettamisesta. Peilatesani Snellmanin ajatuksia nykyaikaan olen kenties ylitulkinnutkin niitä. Joka tapauksessa olen varma, että hänen käytännöllinen näkökulmansa auttaa hahmottamaan myös suomen kielen aseman nykytilannetta ja Suomen monikielisyyttä ja etsimään käytännön ratkaisuja sille, miten asiat kannattaa järjestää. Kieliolot muuttuvat, mutta ihmisen oikeutta omaan kieleen ei voi käsitellä suhdanteiden mukaan. Se on pysyvää.

Snellmanin näkemykset oman kielen merkityksestä ja hänen integrointuneisuutensa kansainväliseen toimintaympäristöön ovat hyvä malli suomen kielen puolestapuhujalle myös nykypäivänä. Se joka tuntee ja taitaa äidinkieltä, sille on helpompaa oppia muita kieliä ja olla tässä maailmassa. Oman ja muiden kielten taito ovat tärkeitä asioita ihmisen elämässä. Sitä Snellman väsymättä korosti, sitä kannattaa korostaa nykyisinkin. Kysymys ihmisen oikeudesta omaan kieleen ja sen kehittämiseen ei ole vanhentunut, vaan se on alati ajankohtainen, sekä yksilölle että yhteisölle tärkeä asia. Maailmalla liikkuminen onnistuu parhaiten, kun ei käännä selkää omalle kielelle ja kulttuurille.

Kirjallisuutta

- Eskelinen, Heikki 2002. J. V. Snellman – aikansa lapsi ja edellä aikaansa. Savolainen, Raimo, Linnavalli, Sari & Selovuori, Jorma (toim.), *Käännetty Snellman. Suomentajien syväsukelluksia J. V. Snellmanin elämään ja toimintaan*. Kuopio: Snellman-instituutti C-sarja 6. 90–96.
- Herlin, Ilkka 2004. Kieli ja kansallinen tiede J. V. Snellmanin filosofisessa elämässä. Huumo, Katja, Laitinen, Lea & Paloposki, Outi (toim.), *Yhteistä kieltä tekemässä. Näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla*. Helsinki, SKS. 259–285.
- Savolainen, Raimo 2006. *Sivistyksen voimalla. J. V. Snellmanin elämä*. Helsinki: Edita.
- Snellman, J.V. *Kootut teokset 1–24. 2000–2006*. Helsinki: Opetusministeriö ja Edita.
- Suhonen, Seppo 2006. J. V. Snellman ja suomen kieli. *J. V. Snellman ja suomalainen sivistys. Snellman-juhlavuoden 2006 avajaisviikon Kuopion esitelmät*. Kuopio: Snellman-instituutti C-sarja 9. 163–190.